

Malíř, Jiří

**Nástup lidové strany do čela české buržoázní politiky na Moravě
(1896-1897)**

In: Malíř, Jiří. *Vývoj liberálního proudu české politiky na Moravě : lidová strana na Moravě do roku 1909*. Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1985, pp. [37]-67

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122109>

Access Date: 06. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

NÁSTUP LIDOVÉ STRANY DO ČELA ČESKÉ BURŽOAZNÍ POLITIKY NA MORAVĚ (1896 — 1897)

II.

- A. Rub a líc volebního vítězství lidové strany v roce 1896
- B. Sociálně třídní a organizační základy lidové strany v období jejího mocenského vzestupu
- C. Příklon k oportunní politice mladočechů a vnitřní poměry ve straně

Vývoj moravské lidové strany v prvních letech její existence ukázal, že hlavního cíle liberální frakce české buržoazní politiky, který spočíval v oslabení moci buržoazie německé a ve vydobytí rozhodujícího postavení v politickém táboře české buržoazie na Moravě, se lidová strana pokoušela dosáhnout na jedné straně podchycením opozičního hnutí venkovské a městské maloburžoazie a inteligence, na druhé straně spoluprací s vítěznými mladočechy. Rozporuplnost tohoto politického postupu, která vzrůstala s tím, jak sílily oportunní tendence v mladočeské politice, se nutně musela projevit na dalším politickém postavení lidové strany. Za jakých okolností a s jakými důsledky pro další vývoj došlo ke změnám v politickém směřování lidovců, ukázaly jak výsledky voleb v roce 1896 a 1897 a postup lidovců na zemském sněmu i říšské radě, tak vnitřní frakční poměry lidové strany i její postavení v jednotlivých vrstvách a třídách české společnosti v dynamickém období let 1896 až 1897.

A. Rub a líc volebního vítězství lidové strany v roce 1896

Jestliže lidová strana hledala cestu k dobytí vedoucího místa v české buržoazní politice na Moravě v celkovém přimknutí k mladočeské politice, které ji vedlo také ke kooperaci s moravskými staročechy, pak výsledky voleb na zemský sněm roku 1896 zdánlivě splnily její očekávání a ospravedlnily její volební kompromis se staročechy, neboť s osmnácti poslanceckými mandáty oproti třinácti staročeským a čtyřem katolicko-národním se stala početně nejsilnější českou politickou stranou na zemském sněmu.¹

I když počet mandátů lidové strany oproti stavu před rokem 1896 značně vzrostl, její vítězství nebylo — jak napovídá už zisk jen těsné

¹ Srov. tabulku č. 1 v příloze.

nadpoloviční většiny českých poslaneckých mandátů — ani zdaleka tak přesvědčivé jako úspěchy mladočechů v Čechách. Nebylo ale prosto ani negativních důsledků pro další vývoj lidové strany i celé české buržoazní politiky na Moravě, neboť bylo podmíněno trvalejšími svazky s konzervativními politickými silami, které posilovaly rozpory v lidové straně a podvazovaly rozvoj demokratičtějšího křídla politického tábora české buržoazie.

Realizace volební dohody a její důsledky byly do značné míry poznámenány už skutečností, že obě strany od volební spolupráce očekávaly splnění rozdílných cílů. Vedení lidové strany přistoupilo k uzavření volebního kompromisu s moravskou národní stranou dílem pod tlakem poměrů v českém politickém táboře v říšské radě, dílem z předpokladu, že dohoda lidové straně napomůže získat rozhodující postavení v české buržoazní politice na Moravě a povede k izolaci vzrůstajícího klerikálního politického hnutí.² I když argumentace nebezpečím klerikalismu byla určována hlavně ohledy na radikálně opoziční frakce v lidové straně, které se stavěly proti kompromisu se staročechy, nepřátelský postoj ke klerikálům měl své hlubší kořeny.

Klerikální politický proud se totiž stával nebezpečným rivalem lidové strany v jejím úsilí o hegemonii v širších vrstvách obyvatelstva. Katolicko-národní strana měla hned po svém ustavení široce rozvětvenou a početnou organizační základnu v déle působících katolicko-politických jednotách i přímo v církevní organizaci a svou orientací převážně na venkovské obyvatelstvo se citelně dotýkala zájmů lidové strany na venkově, kde ohrožovala její dosavadní pozice jak v samosprávě, tak v okresních hospodářských spolcích. Blížící se zemské volby napětí mezi oběma stranami ještě více vyhrotily. Lidová strana novou politickou stranu potírala agitačně, zdůrazňujíc její provládní politickou orientaci, podléhání vlivu feudálního velkostatku a zneužívání náboženství k politickým účelům, a zároveň organizovala přímé protiakce, které měly eliminovat politický i ideologický dopad agitačních podniků moravské katolické strany národní.³ Ve zvýšeném vlivu klerikálů na moravském venkově, zvláště v rolnických vrstvách, tkvěla také jedna z příčin zintenzívněného zájmu lidové strany na Moravě o hospodářské a sociální otázky.

Protiklerikální postoje moravské lidové strany ovšem nevybočovaly z rámce dobového antiklerikalismu liberální části české buržoazní politiky, který byl reakcí na politickou a hospodářskou agilnost klerikálního hnutí i na jeho ideový konzervatismus a nacionální indiferentismus,

² Srov. zejména řeč A. Stránského na sjezdu lidové strany 12. 7. 1896: „Pomýšlejíc tudíž na očistění tábora národního z klerikalismu, věděli jsme, že sblížení naše s národní stranou bude klerikalismu a feudalismu jistých moravských pánů pohnutkou odloučiti se od strany národní, a to navždy.“ LN 4, 15. 7. 1896, s. 2.

³ Např. k omezení dopadu sjezdu katolicko-národní strany 14. 9. v Přerově byla hned 20. 9. pořádána antiklerikální schůze Selské jednoty (SL 13, 22. 9. 1896, s. 1—2; 24. 9. 1896, s. 1—2).

ale respektoval náboženství a přežíval jako laciný prostředek ke vzbuzení zdání pokrokovosti. Povrchnost antiklerikalismu lidové strany se jasně ukázala již po zemských volbách v roce 1896, kdy lidovci byli ochotni vytvořit s poslanci moravské katolické strany národní společný klub zemských poslanců a uzavřít volební dohodu pro říšské volby.⁴

Na rozdíl od lidové strany Žáčkovo vedení moravské národní strany od spolupráce s lidovci očekávalo, že napomůže udržet dosavadní vůdčí postavení národní strany v českém buržoazněpolitickém táboře na Moravě a zachovat jeho jednotu včetně klerikálních politických sil. Jak vyplývá z projevu J. Žáčka na schůzi Národního klubu 29. 11. 1896 v Brně, staročeši nepočítali se separací klerikálního křídla a na vznik katolicko-národní strany se dívali s politováním.⁵ Proto i přes omezení volebního kompromisu jen na spolupráci s lidovou stranou se v postojích a volebním postupu staročeků až příliš zřetelně projevovaly snahy klerikály z volební koncentrace nevykloučovat.⁶

Rozdílné záměry aktérů volební spolupráce se projevily ještě před samotnými volbami ve sporech, které vedly k vystoupení každé z obou stran s vlastním volebním svoláním,⁷ i v průběhu samotných voleb. Obě strany šly sice do zemských voleb s jednotnou volební kandidátní listinou a postavily společné kandidáty v jednadvaceti venkovských a v sedmnácti městských volebních okresech, ale podpora kompromisních kandidátů byla natolik nedostatečná, že nejen ve třech případech došlo k jejich porážce od klerikálů, ale v jednom případě byl dokonce kompromisní kandidát poražen lidovcem, který kandidoval samostatně. Navíc společný volební výbor ponechal v neobsazených volebních okresech volbám volný průběh, takže v nich proti sobě bojovali samostatní lidovečtí se samostatnými staročeskými kandidáty a úspěchů tak mohli dosáhnout i klerikálové.⁸

Celkové výsledky zemských voleb v roce 1896 přinesly posílení pozic lidové strany, ale ne takovou převahu, aby bylo zabezpečeno její dominantní postavení v táboře české buržoazní politiky na Moravě. Volební úspěch katolicko-národní strany, který měl být volebním kompromisem

⁴ Viz níže.

⁵ *Zpráva Národního klubu v Brně 1896—1898*, Brno 1898, s. 48—49.

⁶ Do okresních volebních výborů společných s lidovci byly vedením strany často nominovány osoby blízké klerikálům jako např. v Přerově. Pr 2, 5. 9. 1896, s. 3; LN 4, 2. 8. 1896, s. 5.

⁷ Šlo zejména o rozruch kolem neoficiální společné kandidátní listiny moravských lidovců a staročeků zveřejněné v Národních listech (NL 36, 18. 7. 1896, s. 5), která se vyznačovala převahou konzervativních kandidátů. Srov. SOAB, B 26, 2205 A, č. 2594, 20. 7. 1896.

⁸ Proti kompromisním kandidátům se prosadili klerikálové F. Důbrava, F. Weber, V. Ševčík, samostatný lidovec V. Lebloch zvítězil nad kompromisním kandidátem F. Noskem. Samostatní lidovci J. Pokorný a F. Němec sice zvítězili nad klerikály A. C. Stojanem a J. Votavou, ale na Ostravsku vinou vedení strany byl úspěšný klerikál J. Sýkora proti roztříštěným hlasům samostatných lidovců F. Hradečného a F. Staňka.

lidovců se staročechy vlastně znemožněn, se stal důležitým faktorem dalšího utváření politických poměrů na Moravě i v lidové straně. Vzestup klerikalismu, který výsledky voleb potvrdily, na jedné straně vyvolával kritiku volební spolupráce se staročechy z pozic radikálněji a demokraciētější laděných složek lidové strany, na druhé straně se stal pohnutkou k pokračování politické součinnosti lidovců s moravskou národní stranou i po zemských volbách. Postavení lidové strany jako „novopoečené“ vedoucí české politické strany na Moravě tak bylo do značné míry závislé na vzájemném vztahu stávajících politických stran, ale stále více také na podpoře, kterou si získala v jednotlivých vrstvách české společnosti na Moravě. Mocenský nástup lidové strany v letech 1896—1897 byl proto poznamenán jak politickým manévrováním, jehož výrazem byl i volební kompromis se staročechy, tak zintenzívněním politickotřídního zápasu o jednotlivé skupiny a vrstvy politické veřejnosti.

B. Sociálně třídní a organizační základy lidové strany v období jejího mocenského vzestupu

Lidová strana se v době svého vzniku i mocenského vzestupu v duchu rodu, prohlašujíc se za stranu „všenárodní“.⁹ Výsledky dosavadních liberálních tradic stylizovala do role obhájkyně zájmů všech vrstev návyzkumů ovšem ukazují, že byla stranou třídně vyhraněnou.

Sociální profil rozhodujících složek lidové strany, získaný na základě rozboru členské základny Politického klubu lidové strany v roce 1895, který v této době tvořil organizační centrum strany, napovídá, že pro sociálně třídní zázemí lidové strany kromě silného podílu inteligence, zámožného rolnictva a městské maloburžoazie, jež tvořily jádro klubu, byla významná početná účast podnikatelských vrstev, které právě na přelomu 19. a 20. století přerůstaly z maloburžoazních počátků v buržoazii.¹⁰ Rozhodující složku členstva a hlavně voličstva lidové strany

⁹ „Naše strana nikdy se nepovažovala a nepovažuje za zastoupení nějaké třídy, ona není ani stranou rolníků, ani stranou živnostníků, aniž chce býti stranou dělníků. Ona chce býti a byla stranou lidu českého, jenž má společné veliké prospěchy, ona však připouští velmi čilé hájení hospodářsko-sociálních potřeb jednotlivých skupin, dobře vědouc, kterak na zdaru jedněch závisí zdar druhých.“ *Pátá kurie a socialisté*. HZH 16, 13. 2. 1897, s. 1.

¹⁰ Vedle inteligence, která tvořila 39,9 % členstva klubu (88 členů), živnostníků, kteří tvořili 10,9 % (24 členů), úředníků (3,6 % = 8 členů), zámožného rolnictva (17,7 % = 39 členů) a sociálně nespécifikovaných (13,5 % = 30 členů) zaujímal v klubu silné postavení také podnikatelé (7,2 % = 16 členů) a obchodníci (7,2 % = 16 členů). Podílem rolnictva a podnikatelských vrstev se Klub lidové strany již odlišoval od složení staročeského Národního klubu, v němž zámožné rolnictvo tvořilo jen 7,3 %, podnikatelé 5,7 %, obchodníci 4,1 %, ale vyšší úřednictvo 8,3 % celkového počtu členů. SOAB, B 26, k. 2490, sig. 259. Klub lidové strany; k. 2493, sig. 272. Národní klub v Brně (stav k 1. 1. 1895).

však v 90. letech stále tvořila právě městská a venkovská maloburžoazie. Svědčil o tom především zvýšený zájem vedení strany o střední vrstvy, který se vystupňoval zvláště v období voleb v letech 1896—1897.

V rozhodující fázi nástupu lidové strany do čela české buržoazní politiky na Moravě se právě rolnictvo i městská maloburžoazie nacházely ve značném pohybu. Prudká krize cukrovarnictví v letech 1895—1898 radikalizovala rolnictvo a vedla ho k většímu zájmu o politické dění. V politice byla jeho vůdci hledána cesta k prosazení vyhraněných agrárních hospodářských a sociálních požadavků. Politizace rolnictva tak nabývala výlučně stavovských rysů. Vzhledem ke krizi cukrovarnictví se aktuálním požadavkem stalo zejména odstranění kartelizace cukrovarnictví nebo alespoň její regulace, kterým měl být zmírněn ekonomický tlak cukrovarů na řepáře. Agrární požadavky však šly ještě dále. Představitelé agrárního hnutí při připravovaném rakousko-uherském vyrovnání, které mělo být schváleno v roce 1897, žádali vypovězení celní a obchodní smlouvy s Uhrami, od něhož očekávali snížení konkurence zemědělských produktů z Uher.¹¹

Také městská maloburžoazie, která s rostoucí převahou kapitalistické velkovýroby byla stále nemilosrdněji vystavena její konkurenci, hledala východisko z krize malovýroby v politické sféře, která měla zajistit právní zakotvení a státní podporu ochrany malovýroby před velkovýrobou.¹² Stavovské požadavky rolnictva a živnostenstva se tak staly náplní řady politických schůzí a prolínaly se s požadavky politickými a nacionálními. Protože o svá práva se v souvislosti s aktivizací sociální demokracie začalo intenzivně hlásit také dělnictvo, které kromě hospodářských a sociálních cílů bojovalo i za cíle politické, zejména všeobecné hlasovací právo, byla lidová strana na Moravě nucena na zvýšený pohyb v masách voličů i nevoličů reagovat a aktivizovat svou hospodářskou a sociální politiku.

Hospodářská situace tzv. středních stavů se dostala na pořad jednání všech veřejných schůzí lidové strany. Rezolucemi těchto schůzí byly lidovecké spolky tlačeny k akceptování řady agrárních a živnostenských požadavků, jako byly revize pozemkové daně, omezení kartelizace cukrovarnictví, zadávání vojenských zakázek malovýrobcům, lepší možnosti úvěru pro živnostnictvo atd. Občanský klub v Přerově tváří v tvář radikalizaci voličstva byl nucen přijmout rezoluci: „Úpadek výroby řemeslné, oprávněné požadavky dělnické, tíseň rolnická zrovna vybízí nás neignorovati tyto otázky, zabývati se jimi a vhodným poučením ukazovati na cesty, které by pomáhaly povznést výrobu řemeslnou, zachra-

¹¹ Srov. např. schůzí Selské jednoty 23. 2. 1896 v Olomouci, které se účastnili také mladočeši B. Pacák a J. Fořt. SL 13, 26. 2. 1896, s. 1—2; HzH 15, 26. 2. 1896, s. 1; R 3, 1. 3. 1896, s. 1.

¹² J. Malíř, *Politizace českého živnostenského hnutí na Moravě do roku 1909*. ČMM 101, 1982, s. 283—309.

ňovaly rolníka a zjednaly průchod oprávněným požadavkům dělnictva.¹³

Agrárními a živnostenskými otázkami se intenzivněji než dosud zabýval také lidovecký tisk i jednotliví předáci strany. S návrhy na opatření proti hospodářské tísní středních vrstev a s kritikou hospodářské a sociální politiky vlády i zemských orgánů vystoupili poslanci lidové strany i na zemském sněmu (A. Stránský, J. Pospíšil) a říšské radě (J. Tuček, I. Seichert).¹⁴ Nemalý podíl na zdomácnění hospodářských a sociálních otázek v politice lidové strany mělo zejména organizační, hospodářské a osvětové působení V. Šíleného a V. Perka, jejichž zásluhou stála moravská lidová strana v popředí úsilí o založení České národohospodářské společnosti a zemědělské rady a přijala speciální „živnostenský a rolnický program“, kterým vycházela vstříc agrárnímu a živnostenskému hnutí. O důležitosti, která byla vůdčími politickými kruhy přikládána politickému pohybu ve venkovské i městské maloburžoazii, svědčila také účast mladočeských představitelů na sjezdu Selské jednoty 23. 2. 1896 v Olomouci, který mimo jiné jednal hlavně o požadavku zrušení celní a obchodní unie s Uhrami a požadavku státní regulace kartelů. Přítomnost zástupců národní strany svobodomyšlné neměla ovšem jen demonstrační charakter, ale směřovala k ovlivnění postojů Selské jednoty k těmto dobovým problémům.¹⁵

Okázale projevovaný zájem lidové strany o postoje a stanoviska agrárního hnutí a živnostenstva vyvrcholil před volbami do zemského sněmu a říšské rady. Sjezd důvěrníků 12. 7. 1896 přijal za oficiální součást programu strany soubor agrárních požadavků formulovaných 14. 7. 1895 na schůzi v Letovicích a požadavky živnostenského sjezdu konaného 24. 3. 1895 v Jihlavě, a to přesto, že se oba programové dokumenty vyznačovaly konzervativně stavovskými rysy. Náplň rolnického programu prozrazovala, že se jednalo o požadavky především zámožnější části rolnictva, která aspirovala na samostatné podnikání na kapitalistickém základě, k zajištění své prosperity však volala na pomoc vládu. Podobný charakter měl také živnostenský program, který vzhledem k hospodářské situaci maloburžoazie kladl důraz hlavně na ochranu malovýroby před tovární velkovýrobou a na svépomocné organizování maloživnostníků¹⁶

Pozornost, kterou představitelé lidové strany věnovali otázkám prosperity s malovýrobou spjatých vrstev, odrážela orientaci lidové strany na střední vrstvy měst a venkova, ale ukazovala také na třídní omezenost její politiky i iluzornost a demagogii jejích ekonomických a sociálních

¹³ Z *Přerova*. LN 4, 1. 3. 1896, s. 9.

¹⁴ *SL MSZ 1895–1896*, s. 36–44; LN 4, 1. 1. 1896, s. 1–4; 4. 2. 1896, s. 1; 13. 3. 1896, s. 1–2; 27. 5. 1896, s. 1.

¹⁵ Viz pozn. 11.

¹⁶ V. Šílený, *Pro živnostenský program*. Brno 1896; JL 3, 30. 3. 1895, s. 1–3; LN 3, 27. 3. 1895, s. 3; 16. 7. 1895, s. 1–2.

názorů. Akceptováním požadavků rolnictva a živnostenstva se lidová strana do značné míry přikláněla ke konzervativně stavovským postojům těchto maloburžoazních vrstev. Třebaže proklamativně stále zůstávala „všenárodní“ stranou, ve skutečnosti hájila zájmy tzv. středních stavů. Formálně odmítala stavovskou politiku a stavěla se do role prostředníka mezi křížícími se zájmy jednotlivých sociálních skupin a tříd. I když, jak tvrdil V. Šílený, do řad lidové strany v této době patřili průmyslníci a velkoburžoazie jen ve velmi omezené míře,¹⁷ a rozpor mezi agrárními a průmyslovými zájmy tak mohl na půdě lidové strany probíhat zatím jen v zárodečné podobě, rozpory mezi požadavky stavovského agrárního hnutí a mezi mladočeskou politikou, stále zřetelněji sledující zájmy české podnikatelské buržoazie, kterou lidová strana v tomto období respektovala, ukazovaly na iluzornost představ lidovců o zachování zájmové a politické jednoty středních maloburžoazních vrstev v lidové straně.¹⁸

Odpor proti velkokapitálu, který se v projevech vůdců lidové strany objevoval, nebyl výrazem progresivních názorů na vývoj společnosti, které by směřovaly ke změně výrobních vztahů a společenského pořádku, ani neznamenal, že by lidová strana zaujala k buržoazii jako třídě negativní postoj, představoval pouze z nouze ctnost. Předáci lidové strany brojili proti velkokapitalistům, ale jen proto, že mezi ně sami nepatřili. Naopak hledali možnosti jak posílit pozice českého kapitálu (rozuměj drobného podnikání) a české buržoazie a jak se na jejich rozšíření také podílet. Lidová strana slovem i skutky podporovala založení a činnost České národohospodářské společnosti, působila pro národnostní rozdělení Hospodářské společnosti a založení zemědělské rady a dokonce se sama ujala přímo organizování českého podnikání na Moravě.¹⁹

Kritika velkokapitálu vycházela tedy ze snahy omezit moc německých podnikatelů a odvrátit krizi českých maloburžoazních vrstev a odrážela

¹⁷ „Také strana lidová, která se zakládá na těchto středních stavech, nesmí brát ohled na těch několik tisíc velkopřmyslníků a velkokapitalistů vůbec, máť jich ve svém středu poskrovnu.“ *Tábor lidu v Šaraticích*. LN 4, 28. 7. 1896, s. 1—2.

¹⁸ J. Fořt např. na zmíněném sjezdu Selské jednoty (viz pozn. 11) nesouhlasil s úplnou celní rozlukou s Uhrami, kterou požadovali představitelé rolnického křídla v lidové straně, protože měl na zřeteli průmyslové zájmy české buržoazie.

¹⁹ „Regulace tohoto přílivu českých obchodníků a průmyslových kapitálů do měst moravských má na starosti jenom lidová strana, jež ji vykonává svým tajemnickým úřadem. Tajemníkovi radou a skutkem vypomáhá celá skupina brněnských pánů, interesujících se o tuto práci. Lze tedy skutečně raditi, aby čeští kapitalisté s úplnou důvěrou obraceli se k lidové straně a splnili tak svými kapitály hospodářské a politické poslání ve smíšených městech na Moravě (...) Každý kapitalista český, který se na Moravě usadí ve smyslu plánů lidové strany, znamená velmi platného činitele v hospodářském zesílení Moravy a důležitého činitele v politické otázce dobytí měst, obchodních komor a pěti městských poslaneckých mandátů zemských. Touto agendou lidové strany docíljuje se toho, že zisk podnikatelský a obchodní místo do rukou německých obrací se aspoň do rukou kapitalistů českých, kteří se na Moravě usadí.“ *Ceské kapitály do moravských smíšených měst*. Slov. 4, 25. 4. 1896, s. 3.

jejich nacionální řevnivost a hospodářské aspirace. Jednostranně směřovala proti hospodářské převaze německé buržoazie a k posílení českých, převážně maloburžoazních podnikatelských složek. Nesla proto všechny příznaky a rozporuplné znaky maloburžoazní ideologie. Příčiny existenční nejistoty a nespokojenosti „malého muže“ nebyly lidovou stranou hledány v silicím třídním antagonismu, který drtil maloburžoazii, ale byly nahlíženy očima nacionálních rozporů, českého státního práva a antisemitismu.

Maloburžoazní ráz sociálního a nacionálního radikalismu lidové strany se plně projevil na jejím již zmíněném sjezdu 12. 7. 1896, na němž byl přijat nejen agrární a živnostenský program, ale také programový princip hospodářského antisemitismu, sjezdem strany v roce 1894 odmítnutý.²⁰ Přestože byl antisemitismus lidové strany zdůvodňován především nacionálními a hospodářskými argumenty a neměl mít nic společného s rasistickými a náboženskými předsudky, ani se vzrůstajícím antisemitismem německým (křesťansko-sociálním), napomáhal rozmachu nízkých antisemitských nálad, které nacházely živnou půdu hlavně mezi venkovskou, ale i městskou maloburžoazií. Podstata oficiálního antisemitismu lidové strany tak byla stejně reakční jako antisemitismus křesťanských sociálů, proti jejichž vlivu byl do značné míry zaměřen, neboť byla zakotvena v třídní omezenosti maloburžoazie, která v antisemitismu a brojení proti židovskému velkokapitálu hledala prostředek boje s tlakem německé a židovské velkoburžoazie, ale také ochranu před silicím vlivem internacionálního socialistického hnutí dělnictva.²¹

Prohloubení vazeb moravské lidové strany na maloburžoazní vrstvy a podpora vzrůstající se české buržoazie byly zákonitě provázány také vyhraňováním jejího poměru k dělnictvu a jeho politickým reprezentantům. V 80. letech a první polovině 90. let, kdy se lidová strana teprve formovala a vystupovala jako opoziční politická síla, projevovali její představitelé zájem o dělnictvo a jeho postavení s cílem posílit vlastní postavení v boji s konzervativní národní stranou a zejména se záměrem odvést české dělnictvo od třídního a internacionálního postupu v řadách sociálně demokratické strany.²² Jako prostředek působení na dělnictvo jim sloužilo prosazování obecně demokratických požadavků, zvláště zavedení všeobecného hlasovacího práva, a dílčích sociálně reformních cílů (osmihodinová pracovní doba, pojištění, reforma domovského práva ap.). Tou měrou, jakou se lidová strana prosazovala v oficiální zemské

²⁰ A. Srb, *Politické dějiny II.*, s. 152, 155–156; LN 4, 19. 7. 1896, s. 1; HzH 15, 22. 7. 1896, s. 1; Slov. 4, 5. 2. 1896, s.; VH 8, 25. 7. 1896, s. 2

²¹ Ne náhodou také lidovecký tisk útočil na sociální demokracii s tvrzením, že je pod vlivem židů. HzH 15, 12. 12. 1896, s. 2; Rt 12, 23. 7. 1896, s. 1–2.

²² S. Brodesser, *Dělnická otázka v politice moravských mladočechů*. ČMM 93, 1974, s. 128–136; J. Pernes, *Česká buržoazie a dělnické hnutí na Moravě*. ČMM 99, 1980, s. 19–39.

politice na Moravě a opouštěla opoziční radikalismus, slábly také její někdy až demonstrativně projevované sympatie k dělnictvu.

Zřetelně se její třídně omezený a nacionalisticky motivovaný poměr k dělnictvu ukázal právě v letech 1896—1897, kdy aktuální otázka volební reformy do říšské rady jí dávala příležitost, aby prokázala opravdovost svých postojů. Poslanci lidové strany v čele s A. Stránským se však přes dříve programově hlásaný požadavek všeobecného hlasovacího práva stali v mladočeském poslaneckém klubu i v říšské radě obhájci Badeniho dílčí reformy volebního práva, která zaváděla pouze V. všeobecnou volební kurii.²³

Opuštěním dobového kardinálního požadavku dělnictva se ovšem snaha lidové strany ovlivnit dělnické hnutí nezměnila. Přechod dělnictva do řad voličů naopak vedl k zintenzívnění její agitace. Lidovecké orgány stále častěji tvrdily, že „též dělnictvo naše tvoří ne nepatrnou a ne podřízenou část rodiny české“, a proklamovaly, že chtějí „podporovati oprávněné požadavky dělnictva ať politické ať sociální“.²⁴ Od polovičaté reformy voleb do říšské rady odváděly přitom pozornost k otázce změny volebních řádů na moravském zemském sněmu. Tak tomu bylo např. na schůzi sociálních demokratů 9. 11. 1896 v Brně, na níž vystoupili i lidovci A. Stránský, V. Šílený a V. Lebloch a slíbili bojovat za zavedení všeobecného hlasovacího práva do zemského sněmu.²⁵ Nezbytnost zabývat se dělnickými požadavky ventilovali také přímo na zemském sněmu.²⁶ Představitelé lidové strany šli ve své agitaci až tak daleko, že ústy V. Šíleného, který na sněmovním zasedání 29. 12. 1896 navrhl řešit otázku nezaměstnanosti zřízením zprostředkovatelen pracovních příležitostí, formálně uznali právo pracujících na práci.²⁷

Vystupňování na dělnictvo orientované agitace na konci roku 1896 mělo zastřít ústup lidové strany od zásady všeobecného hlasovacího práva. Směřovalo ale také ke konkrétnímu politickému cíli, který prozradily Lidové noviny, když přiznaly, že by přivítaly volební dohodu se sociálně demokratickou stranou pro volby v V. volební kurii.²⁸

Otázka volebního zastoupení ve všeobecné kurii, na něž si právem dělalo nárok z jiných volebních kurií vyloučené dělnictvo, se před říšskými volbami stala na Moravě stejně jako v Čechách prubířským kamenem skutečného poměru jednotlivých politických směrů k dělnictvu,

²³ Z. Tobolka, *Politické dějiny II/2*, s. 102; Rt 12, 13. 5. 1896, s. 4.

²⁴ *Z Přerova*. LN 4, 1. 3. 1896, s. 9.

²⁵ LN 4, 11. 11. 1896 s. 1—2. Podobně vystoupil V. Šílený na schůzi dělnictva 27. 12. 1896 v Brně (LN 4, 29. 12. 1896, s. 2; SOAB, B 13, k. 331, č. 7784, 29. 12. 1896).

²⁶ V. Perek ve své řeči 28. 12. 1896 otevřeně prohlásil: „Otázka ta (dělnická — J. M.) tluče vehementní silou na brány tohoto zemského parlamentu a jestliže k ní neobrátníte závčas zřetele, může se státi, že ty brány může rozbít.“ LN 5, 9. 1. 1897, s. 1—2; též *SL MSZ 1896—1897*, s. 73—76.

²⁷ *Tamtéž*, s. 142—145; LN 5, 3. 1. 1897, s. 13—14.

²⁸ *K věcem lidu dělného*. LN 4, 4. 11. 1896, s. 1. Celkově viz blíže J. Malíř, *Lidová strana na Moravě a dělnické hnutí na sklonku 19. století*. SPFFBU C 32, 1985.

ale také katalyzátorem další diferenciacie české buržoazní politiky. Jestliže se v lidové straně objevily tendence k volební spolupráci se sociální demokracií, pak další vývoj dokázal, že vůdcům lidové strany ani zdaleka nešlo o pomoc dělnickým kandidaturám, ale naopak o posílení vlastních pozic při volbách.

V některých frakcích lidové strany ovšem nechyběly ani opravdové pokusy o volební podporu sociální demokracie. Zejména mladá inteligence ovlivněná levým křídlem pokrokového hnutí v Čechách, která se dosud hlásila k lidové straně, se vyslovovala pro přenechání všeobecné volební třídy kandidátům sociální demokracie. Právě postoj k této otázce se stal jedním z hlavních podnětů jejího odklonu od lidové strany a samostatného postupu v rámci tzv. Mladé Moravy.²⁹ Také radikální maloburžoazní křídlo lidové strany soustředěné v Českém politickém spolku v Brně s tiskovým orgánem *Pramen* se vyslovovalo pro dělnické kandidatury. Postoje těchto frakcí lidové strany narážely ovšem u většiny ostatních složek strany, zejména rolnického a „slovanského“ křídla v čele se *Selskými listy* a *Velehradem*, na odpor.³⁰

Rozpory v otázce dělnických kandidatur odrážely nejednotnost sociálně třídní základny lidové strany a její ideologickou nekonsolidovanost, zároveň však v nich krystalizovaly ty třídní faktory, které se pro její politiku staly určující. Zatímco sociální demokracii příznivé projevy Mladé Moravy byly určovány sociálním reformismem mladé inteligence, která vyrůstala pod rozporuplným vlivem realismu, sociálního demokraticismu i intenzivního nacionalismu,³¹ a názory *Pramene* byly poznamenány maloburžoazním sociálním radikalismem, postoje *Selských listů* vyjadřovaly zájmy zámožných sedláků, kteří v posílení vlivu sociální demokracie viděli nebezpečí pro své pozice na venkově. Tyto obavy zámožného rolnictva byly řečí J. Pospíšila tlumočeny i na zemském sněmu: „Nestane-li se brzy náprava, dočkáte se v krátké době — nač Vás opětovně upozorňuji — splnutí sedláka se socialismem.“³² Z rolnických kruhů lidové strany zaznívaly sice také smířlivější hlasy, které byly ochotny sociální demokracii tolerovat, ale jen za předpokladu, že se vymaní „z pověstného internacionalismu“ a že bude šetřit „poctivého majetku“.³³ Obdobně se proti „nenárodním“ kandidaturám sociální de-

²⁹ J. Malíř, *Vznik, vývoj a rozpad politického hnutí Mladá Morava (1896 až 1897)*. VVM 29, 1977, s. 22—36.

³⁰ Pr 2, 25. 7. 1896, s. 3; LN 4, 11. 8. 1896, s. 1—2; SL 13, 29. 8. 1896, s. 1—2; VH 9, 2. 1. 1897, s. 2.

³¹ J. Malíř, *Opoziční hnutí*, s. 828—862.

³² LN 4, 13. 2. 1896, s. 1—2; Obavy agrární frakce české buržoazní politiky na Moravě ze ztráty vlivu na zemědělské dělnictvo formuloval ještě jasněji exponent této frakce J. Starošík: „Lid náš venkovský, nakažen učením falešné židovské sociální demokracie, není hnán proti velkokapitálu, proti židům [...], nýbrž lid jest hnán proti stavům středním, proti našemu stavu rolnickému [...]. Rolník se svou hrstkou pozemčků jest sociální demokracií ohrožován.“ J. Starošík, *Náš hřích*. SL 14, 13. 2. 1897, s. 1—2.

mokracie stavěl Velehrad, ale celá otázka jím byla pojímána z hlediska odporu k brněnským vůdcům lidové strany.³⁴

Ještě rezervovanější postoj k sociální demokracii zaujaly Hlasy z Hané, mluvčí prostějovské frakce lidové strany. Označily ji za nebezpečnější než klerikální strany a otevřeně hlásaly, že „zežidovštělá, beznárodní sociální demokracie nesmí ani v V. kurii volební mezi českým lidem zvítězit“.³⁵ Nevybíravý způsob jejich agitace vyplýval z vyhraněnějšího třídního zápasu české buržoazie a dělnictva v Prostějově, který byl umožněn malou konkurencí německé buržoazie v tomto největším městě s českou obecní správou na Moravě.

Samotné vedení lidové strany setrvalo až do schůze výkonného výboru 28. 12. 1896, na níž byl odmítnut návrh zástupce Mladé Moravy H. Bulfna na přenechání mandátů V. volební kurie sociální demokracii, u opatrného postoje k celé otázce, neboť si nechtělo jednostranným postupem uzavřít cestu k možnosti působit na sociální demokraty ani odcizit jednotlivé frakce ve straně.³⁶

Pro náznaky ochoty ke spolupráci se sociální demokracií bylo příznačné, že byla podmiňována příklonem sociálních demokratů k nacionalistické politice české buržoazie a vzdáním se podstatných programových postulátů, jakými byly třídní boj a revoluční řešení společenských problémů. Jakmile bylo jasné, že se sociální demokracie nenechá svést nacionalistickými hesly a že nadbíhání sociálním demokratům vyvolává nespokojenost některých složek lidové strany, odmítli představitelé lidovců podporu dělnických kandidatur otevřeně. I když odklon od možnosti volební spolupráce se sociálními demokraty motivovali nacionálně a formálně se i nadále prohlašovali za obhájce také dělnických zájmů, za jejich nacionálním zdůvodněním se skrývalo třídní pozadí poměru k dělnictvu.³⁷

V postojích vůdčích kruhů lidové strany k dělnictvu se tak prolínaly dvě základní tendence; jednak úsilí podřídít dělnické hnutí nacionalistické politice a vlastním tříním záměrům, jednak odpor proti posilování samostatných třídních pozic sociální demokracie v dělnictvu i celé české společnosti. Protože tyto záměry zůstaly v této fázi vývoje dělnického hnutí bezúspěšné, přinesla volební kampaň v roce 1897 prohloubení propasti, která dělila lidovou stranu od dělnictva reprezentovaného so-

³³ SL 15, 25. 2. 1897, s. 1; 27. 2. 1897, s. 2.

³⁴ Velehrad dával předákům strany za vinu, že sblížením se staročechy odpudili dělnictvo a znemožnili prosazení „národního slovanského socialismu“. VH 9, 6. 2. 1897, s. 1; 27. 2. 1897, s. 1.

³⁵ HzH 15, 12. 12. 1896, s. 2. Též HzH 15, 5. 12. 1896, s. 1.

³⁶ Srov. např. vystoupení A. Stránského 2. 8. 1896 na schůzi v Telči (LN 4, 5. 8. 1896, s. 2) nebo A. Popelky 30. 8. 1896 v Kunštátě (LN 4, 4. 9. 1896, s. 1) nebo sérii článků: dr. A. P. (A. Popelka ?), *Otázka sociální*. LN 4, 26. 11. 1896, s. 1—2; 28. 11. 1896, s. 1; 29. 11. 1896, s. 2—3; 1. 12. 1896, s. 2; 4. 12. 1896, s. 1—2; 5. 12. 1896, s. 1—2.

³⁷ Srov. A. Stránský. *Vážné nedorozumění*. LN 5, 21. 2. 1897, s. 1—2.

ciální demokracií. Jeho výrazem nebylo jen vystoupení lidovců proti dělnickým kandidaturám, ale také skutečnost, že se lidová strana nakonec ve volbách spojila s moravskou národní stranou. Jejich společné volební svolání z 28. 2. 1897 jen potvrdilo odmítavé stanovisko lidové strany k zásadnějším úpravám společenského řádu.³⁸ Při samotných volbách lidová strana dokonce usilovala o společný postup všech tří českých buržoazních stran z Moravy proti sociální demokracii a přes samostatný postup moravské katolicko-národní strany neváhala proti dělnickým kandidaturám podporovat kandidatury klerikální.³⁹

Protisociálně demokratický postup lidové strany, který však nezabránil tomu, aby při volbách konaných v březnu 1897 byli na Moravě zvoleni dva z pěti českých sociálních demokratů (J. Hybeš a A. Berner), přinesl lidové straně úspěch. Počtem získaných poslaneckých mandátů i hlasů se stala nejsilnější českou politickou stranou na Moravě a spolu s mladočeskými poslanci a staročechy z Moravy vytvořila v říšské radě jeden z nejsilnějších poslaneckých klubů. Její volební úspěch byl kromě averze buržoazních stran k sociální demokracii umožněn především tím, že si vedení strany přes odstředivé tendence rolnické frakce dovedlo udržet vliv na venkově, kde bylo úspěšných pět z celkového počtu deseti zvolených lidovců a shromážděna třetina všech hlasů venkovských voličů.⁴⁰

Volby do říšské rady v roce 1897 a ještě více kampaň, kterou proti sociální demokracii po vydání protistátoprávního prohlášení jejich českých poslanců rozpoutaly české buržoazní strany včetně lidové, popřely všechny náznaky příznivějšího postoje lidovců k sociální demokracii. A. Stránský šel po volbách v tomto odporu tak daleko, že se v říšské radě proti sociálním demokratům zastával vlády.⁴¹ Jednotná protisociálně demokratická fronta českých buržoazních stran ovšem neznamenala, že by se lidová strana vzdala svého působení na dělnictvo. Podobně jako mladočechům v Čechách se i jí demagogickou agitací podařilo od-

³⁸ Text viz A. Srb, *Politické dějiny II*, s. 208.

³⁹ Ve VV LS 28. 12. 1896 A. Stránský a J. Tuček proti uvedenému návrhu H. Bulína na kooperaci se sociálními demokraty navrhovali: „Es müsse bezüglich der Wahlen in der V. kurie mit Clerikalen verhandelt werden.“ Jejich návrh byl většinou přijat. (SOAB, B 13, k. 332, č. 676, 30. 1. 1897). Průběh jednání lidové, národní a katolicko-národní strany o společný volební postup byl pozorně sledován v politických hlášeních: SOAB, B 26, k. 2205 A, č. 634 z 30. 1. 1897, č. 800 z 6. 2. 1897, č. 858 z 8. 2. 1897, č. 1116 z 19. 2. 1897.

⁴⁰ Oproti dřívějším třem poslaneckým mandátům získala lidová strana 10 mandátů (viz tabulka č. 2 v příloze). Tyto výsledky však byly umožněny jednak tím, že ve venkovské kurii byly volby nepřímé, jednak tím, že volební systém zdůrazňoval spíše úlohu osobního vlivu kandidátů než systematické organizační práce stran. Lidovci proto museli akceptovat některé kandidáty, kteří jim nevyhovovali (J. Starošík).

⁴¹ Lidovecký tisk se k protistátoprávnímu prohlášení sociálních demokratů postavil kriticky, zpočátku poměrně věcně, postupně však také podlehl demagogickému štvání: HZH 16, 3. 4. 1897, s. 2.

vrátit část dělnictva od sociální demokracie a stát se patronem politického hnutí národního dělnictva na Moravě.

Hnutí národního dělnictva se na Moravě oproti Čechám formovalo jen pozvolna,⁴² lidová strana však v jeho počátcích sehrála obdobnou „protektorskou“ úlohu jako mladočeská v Čechách. Lidovecký tisk po vzoru Národních listů podporoval akce národních dělníků, registroval vzor státoprávního projevy, podrobně informoval o shromážděních národních dělníků a propůjčoval jim své stránky, zároveň však usiloval o usměrnění a kontrolu jejich postupu.⁴³ Poslanci lidové strany proto na ustavující schůzi politického klubu národní strany dělnictva československého konané 30. 1. 1898 v Brně vyslali oficiálního delegáta.⁴⁴

Kořeny příznivých reakcí lidové strany na hnutí národních dělníků tkvěly v úsilí získat a udržet vliv nad celým hnutím a v naději, kterou do něj lidová strana vkládala v boji proti sociální demokracii a vlivu jejího revolučního programu.⁴⁵ Z těchto důvodů zachovávala národním dělníkům své sympatie i poté, co přistoupili k založení vlastní politické strany, a nezměnila je ani s růstem emancipačního procesu strany národního dělnictva, který začal být evidentní po ustavujícím sjezdu národně sociální strany v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a Dolních Rakousích 9.—11. 4. 1898.

Přetrvávání vlivu lidové strany na hnutí národního dělnictva na Moravě prakticky až do období po volbách v roce 1901, v nichž dokonce moravští národní sociálové kandidovali společně s lidovou stranou, bylo přes silící kampaň proti podléhání národně sociální strany mladočechům umožněno organizační i politickou slabostí národně sociálního hnutí na Moravě, agilním působením prostějovských Hlasů z Hané i osobními kontakty vůdců obou politických směrů.⁴⁶

⁴² V dubnu 1897 vládl na Moravě mezi nesocialistickým dělnictvem ještě klid (SOAB, B 13, k. 336, č. 1239, 11. 4. 1897). Organizace národního dělnictva zde vznikaly nejprve v Brně a jeho předměstích a v Přerově a teprve v roce 1898 i jinde na Moravě. Přípravný výbor k založení strany národního dělnictva vznikl až 28. 10. 1897, ustavující schůze Politického klubu národních dělníků se konala až 30. 1. 1898 (SOAB, B 13, k. 336, č. 682, 30. 1. 1898) a manifestační sjezd strany 27. 3. 1898. Srov. též J. Mikulka, *Vznik a počátky národně sociální strany na Moravě*. Brno 1980 (rkp. dipl. práce).

⁴³ Tento úkol převzaly zejména Hlasy z Hané (HzH 16, 14. 4. 1897, s. 1—2; HzH 17, 19. 1. 1898, s. 1—2), ale obdobně činily i Lidové noviny: „Třeba je stálého vytrvalého poučování, stálé výchovy. Chystanou organizaci československého dělnictva čeká velký úkol. Ona však nesmí být ponechána sama sobě. Všestranná podpora a porozumění musí provázeti její úsilí nejen slovy, ale také skutky.“ LN 5, 2. 4. 1897, s. 1.

⁴⁴ Delegovaný V. Perek se pro nemoc schůze neúčastnil, členem klubu se však stal redaktor Lidových novin a tajemník VV LS B. Stěchovský.

⁴⁵ Lidovci chápali hnutí národních dělníků jako „sílu proti červené internacionále“ (HzH 16, 23. 10. 1897, s. 2), jako „zdravou reakci“ na sociální demokratismus. (LN 6, 22. 2. 1898, s. 1).

⁴⁶ Z osobních kontaktů byla nejdůležitější spolupráce F. R. Reichstädtra s prostějovskými lidovci a redaktora V. Šafra s V. Šíleným. Srov. O. Příkryl, *Paměti*, s. 525—527, a SOAB, G 68, k. 42.

Vývoj vztahu moravské lidové strany k dělnickému hnutí v letech 1896—1897 ukázal, že to zdaleka nebyla pouze nevhodná stylizace protistátoprávního prohlášení českých sociálně demokratických poslanců a její agitační využití, které lidovcům umožnily působit v části dělnického hnutí, ale celá soustředěná kampaň proti sociální demokracii zahájená už dávno před volbami, která směřovala k diskreditaci sociální demokracie a podřízení dělnického hnutí vedení české buržoazní politiky.

Ostřejší vymezení poměru lidové strany k jednotlivým vrstvám české společnosti, které její nástup do čela české buržoazní politiky na Moravě přinesl, signalizovalo, že oficiálně postulovaný záměr být stranou všech vrstev včetně dělnictva byl stále více v rozporu se skutečností i politickou praxí lidové strany. Přes svou stylizaci do role „všenárodní“ strany se lidová strana vyhraňovala ve stranu hájící zájmy především městské a venkovské maloburžoazie i vzmáhající se české buržoazie, ve stranu, která se stále nepřátelštěji stavěla k socialistickému dělnickému hnutí.

S tímto sociálně třídním krystalizováním lidové strany v období jejího mocenského vzestupu těsně souvisely změny v její organizační struktuře, neboť organizační opatření, ke kterým vedení strany v letech 1896 až 1897 přistoupilo, směřovaly v první řadě k účinnějšímu působení v jednotlivých společenských vrstvách a třídách.

Organizace lidové strany se až do roku 1896 opírala především o síť důvěrníků, jejichž ustanovení, organizace i činnost zpočátku nepodléhala pevněji stanoveným pravidlům. Podobně tak tomu bylo se spolky hlásícími se k lidové straně. I když se lidovcům do roku 1896 podařilo získat řadu činných politických spolků a nové založit,⁴⁷ jejich politická aktivita, ale také organizační vazby na vedení strany byly velmi slabé a volné. Jednalo se v první řadě o politické spolky s okresní působností, jejichž činnost i politická orientace na lidovou stranu byla závislá na agilnosti a politickém přesvědčení několika málo vůdčích osobností lokálního spolkového života. Funkci celozemské organizace lidové strany v 90. letech plnil nejprve Český politický spolek v Brně a po roce 1893 Klub lidové strany. Podobnou organizační úlohu, ale mezi rolnictvem hlásícím se k lidové straně, měla Selská jednota pro Moravu v Olomouci, a pro městskou maloburžoazii s určitými výhradami v roce 1898 založená Zemská jednota živnostenských společenstev. Tyto organizace se ovšem na lidovou stranu napojovaly jen velmi volně a naopak se postupně stávaly organizační základnou politické emancipace rolnictva i živnostenstva.

Ústředí lidové strany bylo tvořeno výkonným výborem v čele s předsednictvem, který byl volen sjezdem jako nejvyšší instancí strany. Jeho akceschopnost byla už v první polovině 90. let zvýšena vytvořením sekretariátu a funkce tajemníka strany. (Tajemníky byli postupně F.

⁴⁷ Lidovci do roku 1896 ovládli na 25 politických spolků. Srov. J. Pernes, *Vznik a počátky*, s. 276—278.

Derka, J. Tůma, B. Štěchovský a V. Šlesinger.) Velmi důležitou roli v organizačním a politickém vývoji strany hrál stále tisk, zejména Lidové noviny, Selské listy, Velehrad a Hlasy z Hané a jejich vydavatelská družstva.

Zmasovění politického života vyvolané rozšířením volebního práva v letech 1896/1897, organizační úspěchy sociální demokracie a zintenzívnění boje stran o voliče, nutily vůdčí kruhy lidové strany k upevnění stranické organizace. Hlavním prostředkem prohloubení organizačních základů strany se měl stát organizační statut přijatý na sjezdu strany 12. 7. 1896. Statut byl zaměřen hlavně na posílení sítě stranických důvěrníků, jejíž princip však zůstával na personálním základě, bez organizačních mezistupňů a prostoru pro iniciativu „zdola“.⁴⁸ Požadavek, aby byly zřizovány stálé okresní sbory důvěrníků, které by tvořily pevný organizační mezistupeň stranické organizace, formulovaný 17. 1. 1896 Klubem lidové strany na schůzi v Nedvědicích, tak zůstával nerealizován. Lidová strana sice pořádala okresní důvěrnické schůze, ale její důvěrnický organizační systém vykazoval četné nedostatky a vyvolával i po přijetí statutu požadavek revize důvěrnického sboru.⁴⁹ Statut také nevytvářel vhodné předpoklady pro rozvoj spolkové základny lidové strany. Proto postulát, aby v každém okresním městě existoval lidovecký politický spolek, se lidové straně podařilo naplnit jen nedokonale.⁵⁰ Perspektivně však přijetí organizačního statutu vedlo k upevnění organizační struktury lidové strany, ke zvýšení její akceschopnosti a zvýraznění řídicí úlohy výkonného výboru. Z tohoto hlediska se organizační vývoj lidové strany na počátku druhé poloviny 90. let stal nedílnou součástí jejích hlubších vývojových proměn, které směřovaly k přeměně opoziční politické strany ve vedoucí stranu české buržoazie na Moravě.

⁴⁸ SOAB, G 68, k. 26. Lidový klub 1; též VH 8, 18. 7. 1896, s. 1—2. Statut ustanovil systém místních o okresních důvěrníků jmenovaných širším výkonným výborem, kterými se mohli stát jen členové Klubu lidové strany. Zřízením jednak širšího, jednak užšího výkonného výboru byla zvýšena akceschopnost vedení strany, ale rozhodující moc tak byla soustředěna fakticky do rukou šestnácti členů užšího výkonného výboru, který si svá rozhodnutí mohl nechat schvalovat širším výkonným výborem až dodatečně.

⁴⁹ Srov. přípis důvěrníků ze Znojemska výkonnému výboru lidové strany. JL 5, 6. 2. 1897, s. 1; LN 4, 19. 5. 1896, s. 1—2.

⁵⁰ Vedle stávajících spolků na západní Moravě (Jihlava, Nové Město, Bystrice n. P., Třebíč, Velké Meziříčí), na Slovácku (Břeclav, Hodonín, Napajedla) a střední Moravě (Olomouc, Prostějov, Přerov, Kojetín ad.) se jí v dalších oblastech podařilo založit nové organizace jen sporadicky.

C. Příklon k oportunní politice mladočechů a vnitřní poměry ve straně

Po zemských volbách představitelé lidové strany usilovali o vytvoření společného klubu všech českých zemských poslanců, včetně katolicko-národních, a pro říšské volby v V. volební skupině o volební dohodu se staročechy i klerikály. I když jejich záměry nebyly úplně realizovány, jednotný poslanecký klub se staročechy a uzavření volební dohody s moravskou národní stranou i pro říšské volby svědčily o tom, že kooperace lidové strany s konzervativními politickými silami má trvalejší platnost.⁵¹ Na druhé straně projeví v prvním a druhém zasedání nově zvoleného zemského sněmu značný smysl nejen pro politické, ale i sociální požadavky voličstva. Podali návrhy na odstranění nezaměstnanosti zřízením zprostředkovatelen práce (V. Šílený), na zavedení všeobecného pojištění pro nemoc a stáří (V. Šílený), na zřízení pokračovacích hospodářských škol (J. Pokorný) a žádali vládu, aby při uzavírání mezinárodních obchodních smluv brala ohled na zájmy rolnictva (V. Perek).⁵²

Tento postup lidové strany na zemském sněmu ovšem nebyl prost politické vypočítavosti a sociální demagogie. Velká část zmíněných návrhů byla pro nedostatečný počet hlasů předem odsouzena k neúspěchu, takže celá kampaň sloužila pouze jako agitační prostředek, který měl lidové straně při nastávajících říšských volbách zajistit podporu sociálně radikalizovaného voličstva.⁵³

Agitační ohledy byly rozhodující také při vymezování stanoviska lidové strany k německému návrhu na uskutečnění česko-německého vyrovnání. I když lidovečtí poslanci nejprve hlasovali pro příkázání návrhu volebnímu odboru sněmu, po protestech veřejnosti se ústy Stránského vyslovili proti jednání s Němci na základě návrhu německých poslanců.⁵⁴ Obdobně lidovci postupovali i ve vztahu k vládním snahám o zorganizování česko-německých vyrovnávacích jednání v Čechách,

⁵¹ Klerikálové odmítli nakonec do společného klubu zemských poslanců lidové a národní strany, který byl ustaven 27. 12. 1896, vstoupit, odmítli také volební dohodu k říšským volbám. Společný volební výbor lidové a národní strany byl zvolen 28. 1. 1897 a 18. 2. 1897 byla schválena společná kandidátní listina a volební provolání. Text viz A. S. r. b., *Politické dějiny II*, s. 205—208.

⁵² Další návrhy J. Vychodila, J. Pokorného, V. Hrubého, E. Skály směřovaly k opravě čeledního řádu, zákona o odpisu pozemkové daně, zřizování dalších českých škol atd. Konkrétní požadavky lidovců byly shrnuty do třiceti programových bodů (LN 5, 31. 1. 1897, s. 1).

⁵³ Povrchnost lidoveckých návrhů odsoudil samotný tisk hlásící se k lidové straně: „Docela po způsobu německých liberálů slibují lidoví sociologové dělníkům tu invalidní almužnu, ten byrokratický úřad, jenž se snad bude starati o práci pro nezaměstnané, ale systém a promyšlenosti v slibované této péči o dělníky není.“ *K otázce lidové na Moravě*. VH 9, 27. 2. 1897, s. 1.

⁵⁴ Německé návrhy, které 9. 2. 1897 zdůvodňoval H. Fux, žádaly národnostní rozhranění školských a jiných úřadů a rozdělení sněmu do národnostních kurií. LN 5, 9. 2. 1897, s. 1; ND 4, 10. 2. 1897, s. 444—445; *SL MSZ 1896—1897*, s. 207—213.

proti nimž protestovaly opoziční síly ve straně i mimo ni. A. Stránský proto zdůrazňoval nutnost jednotného postupu v Čechách a na Moravě a sám navrhl, aby pro Čechy, Moravu i Slezsko bylo vydáno společné volební provolání.⁵⁵

Sociálně reformní návrhy lidové strany na zemském sněmu i její státoprávní projevy ostře kontrastovaly s postupem jejích poslanců v říšské radě. Byly však také v rozporu s podílem, který lidovci měli na zne-možnění demokratizace zemských volebních řádů, když významně přispěli ke zmaření návrhu zákona o přímých a tajných volbách ve venkovských obcích.⁵⁶

Lidová strana nastoupila svou politickou dráhu jako opoziční politická síla. Protivládní postoje, kterými získávala přízeň opozičního voličstva, však byly jejími vazbami na politiku národní strany svobodomyšlné právě po roce 1896 stále více podlamovány. A. Stránský, který v mladočeském poslaneckém klubu ještě na počátku roku 1896 patřil k nejvýznamnějším radikálům, na jaře 1896 ustoupil od halasné protivládní agitace a na podzim po schůzi mladočeských důvěrníků 29. 9. 1896, která přinesla přijetí zásad tzv. etapové politiky, se podílel na vítězství umírněného křídla nad radikály.⁵⁷ Odpor poslanců moravské lidové strany k vládě pak slábl tou měrou, jakou rostly naděje mladočeské politiky na prosazení jazykových požadavků.

Navenek ovšem vedoucí činitelé strany ještě dlouho po volbách do říšské rady setrvali u opozičního protivládního kursu, který zastávaly radikálnější frakce. Proto i Badeniho jazyková nařízení v dubnu 1897, která byla mladočechy oceňována jako veliký úspěch, byla moravskými lidovci na veřejnosti komentována se značnou opatrností, zvláště když se proti nim stavělo rolnické i kroměřížské křídlo strany.⁵⁸ Na tomto oportunním vývoji lidové strany nic nezměnila ani agilní vystoupení Stránského, která odsuzovala záměr vlády vytvořit v říšské radě protivládní většinu sblížením českých poslanců s umírněnými německými liberály, ani jeho snaha proti Badeniho vůli prosadit vytvoření autonomistické parlamentní většiny ze slovanských, německých klerikálních a českých velkostatkářských poslanců. Naopak skutečné rysy vídeňské politiky lidovců vypluly zřetelně na povrch, když se Stránský 7. a 8. 4. 1897 v debatě o návrhu sociálně demokratického poslance Daszyńského na zvolení zvláštního výboru pro vyšetřování volebních machinací a krvavých událostí v Haliči vyzývavě zastával vlády a proti sociálním demo-

⁵⁵ Č 11, 21. 1. 1897, s. 57.

⁵⁶ Poslanci k tomu využili odporu veřejnosti ke „smiřovačkám“ s Němci. LN 5, 2. 3. 1897, s. 1—2.

⁵⁷ Srov. pozn. 49 v I. kapitole. Dále A. Srb, *Politické dějiny II*, s. 129—132; Z. Tobolka, *Politické dějiny III/2*, s. 97—98; Z. Tobolka, *J. Kaizl III/1*, s. 536 až 538; K. Kramář, *Po sjezdu důvěrníků*. Česká revue 1, 1897/1898, s. 1—8.

⁵⁸ LN 5, 8. 4. 1897, s. 1; 15. 4. 1897, s. 1.

kratům obhajoval poměr mladočechů k vládě.⁵⁹ V Lidových novinách nakonec bránil i koalici českých poslanců s německými klerikály a dokonce i jejich návrhy na konfesijní školství.⁶⁰

Závislost české poslanecké reprezentace na politice pravice se s vystupňováním parlamentní krize na podzim 1897 prohloubila, ale zatímco čeští poslanci i za cenu ústupků hledali východisko z krize v upevnění spolupráce pravicových stran, opoziční schůze a tábory politiku pravice odsuzovaly a proti součinnosti českých poslanců s německými klerikálními poslanci z alpských zemí zdůrazňovaly cyrilometodějskou ideu a rusofilství.⁶¹ Pohnuté události v říšské radě v říjnu a listopadu roku 1897 sice způsobily, že také čeští poslanci se stavěli k vládě Badeniho ultimativněji, ale jejich politika s ní už byla natolik svázána, že zůstávali oporou vlády, zvláště když se od pravice odklonili němečtí klerikálové a zesílil tlak německé obstrukce poslanecké sněmovny.

Na tomto směřování mladočeské politiky se plně podíleli také poslanci moravské lidové strany. Stránský jako místopředseda parlamentního výboru mladočeského klubu se aktivně zúčastňoval jednání s Badenim, hájil jej proti obžalobě německých poslanců a usiloval o změnu jednacího řádu sněmovny. Své provládní stanovisko plně potvrdil také řečí v rozpočtovém výboru rakouské delegace 23. 11. 1897, v níž se vyslovil pro schválení rozpočtu ministerstva financí.⁶² V možnosti pádu Badeniho vlády, kterou opoziční frakce vítaly, naopak předáci lidové strany podobně jako mladočeši viděli nebezpečí pro další vývoj české buržoazní politiky.

Závažné změny, které se v letech 1896—1897 projevily jak v zemské politice lidové strany na Moravě, zvláště v jejím vztahu ke konzervativním politickým silám, tak v její politické taktice v říšské radě, nebyly uvnitř strany přijímány s jednoznačným porozuměním. Jestliže už před rokem 1896 vedly sblížovací akce mezi moravskými staročechy na jedné straně a moravskou lidovou a národní stranou svobodomyšlnou na straně druhé ke kritice vedení strany z pozic rolnického a maloburžoazního radikálního křídla, samotné uzavření volební dohody s moravskou národní stranou bylo podrobeno ostrému odsouzení nejen v tisku opozičních frakcí, ale přímo na sjezdu důvěrníků lidové strany 12. 7. 1896 i ve stanoviscích jednotlivých organizací strany.⁶³

⁵⁹ LN 5, 8. 4. 1897, s. 3; 9. 4. 1897, s. 1; VH 9, 18. 4. 1897, s. 1—2; Čas 11, 17. 4. 1897, s. 241—242.

⁶⁰ LN 5, 18. 4. 1897, s. 1—2.

⁶¹ Srov. rezoluce ze schůzí v Tovačově, Brodsku, Křečkovcích, Helfštýně, Hrádku aj. SL 15, 7. 9. 1897, s. 2—3; 23. 9. 1897, s. 3; 28. 9. 1897, s. 2; 5. 10. 1897, s. 2; SOAB, B 13, k. 334, č. 5637, 19. 9. 1897, a č. 4930, 15. 8. 1897.

⁶² LA PNP, Poz. E. Engla, k. Ich76. Parlamentárka, 1. 9. 1897; LN 5, 25. 11. 1897, s. 1; A. S r b, *Politické dějiny II*, s. 299—300.

⁶³ Stanoviska opozice vůči kompromisu na sjezdu ve svých projevech prosazovali H. Bulín, F. Vrána, A. Pičman, F. Bohdan a A. Kusák. O průběhu sjezdu viz

Zásadní výhrady ke kompromisu však v předvolebním období ustoupily stranou, neboť vedení strany se intenzivní agitací podařilo nastolit mínění, že volební dohoda znamená uznání dominantního postavení lidové strany moravskými starořečchy a povede k jejímu volebnímu vítězství. Opoziční projevy se tak omezily jen na kritiku nedůsledného provádění zásad volební spolupráce v jednotlivých volebních okresech. Nepříznivé důsledky volebního kompromisu, jak se projevovaly v organizačních nedostatcích společného volebního výboru lidové a národní strany na Moravě, vzestupu klerikálů, ve stagnaci činnosti lidové strany a hlavně v jejím nepřesvědčivém volebním vítězství, však obnovily nespokojenost uvnitř strany a vedly k uvolnění poměru jednotlivých frakcí k vedení strany.

Vnitřní opoziční hlasy zazněly ve straně naplno, když se lidovečtí říšští poslanci otevřeně přihlásili k oportunní politické taktice mladočechů. Značná část tisku a organizací hlásících se k lidové straně brojila hlavně proti podléhání poslanců politické taktice polského kola a německých klerikálů. V odporu k adrese pravice, jejíž přijetím se i lidovečtí poslanci postavili za vládu a upevnění vídeňského parlamentu, volala po využití německé obstrukce k úplnému rozbití dosavadního centralistického parlamentu a k přenesení jeho kompetencí na zemské sněmy.⁶⁴

Nesouhlas s ústupem poslanců od opoziční politické taktiky projevovaly hlavně rolnické složky lidové strany, které v chystaném rakousko-uherském vyrovnání — na něž byla mladočeská reprezentace za vydání jazykových nařízení ochotna přistoupit — viděly ohrožení svých hospodářských zájmů.⁶⁵ Stejně otevřeně kritizovala postup poslanců v říšské radě skupina kolem kroměřížského Velehradu.⁶⁶ Nespokojenost s poslanci pronikala i do politických spolků, které dosud byly oporou vůdců strany. Na schůzi okresního politického spolku v Novém Městě 7. 6. 1897, jenž působil ve Stránského volebním obvodě, se Stránský musel zodpovídat ze svého benevolentního postoje k vládní politice v Haliči. Odhlasovaná rezoluce byla zaměřena nejen proti vládě, ale i vládní politice poslanců, jimž bylo vytýkáno především „nestátoprávní“ stanovisko k rakouskému parlamentarismu.⁶⁷

Opoziční projevy uvnitř strany se stupňovaly i poté, když se vůdčí

SOAB, B 13, k. 330, č. 4005, 12. 7. 1896; a dobový tisk. Opozičně kromě Velehradu a Slovanu byly laděny také rezoluce Slovanského politického spolku v Kroměříži a českého politického spolku v Brně.

⁶⁴ SL 15, 8. 5. 1897, s. 1; 29. 5. 1897, s. 1.

⁶⁵ „Opuštění rozhodné pozice ze strany českých poslanců proti vídeňské vládě za tato jazyková nařízení jest zrada. Zůstane zradou ještě i v tom případě, že by měli nynější čeští vůdcové více takových žebráckých drobečků slíbených [...]. Vyrovnání s Uhry na další naše ožebračování jest prý hotovo. Aby naši zástupcové v této otázce podepsali ortel hospodářské smrti našeho národa — nedopustíme.“ *Nedopustíme!* SL 15, 8. 4. 1897, s. 1—2.

⁶⁶ VH 9, 9. 5. 1897, s. 1; 18. 4. 1897, s. 1.

⁶⁷ SL 15, 15. 6. 1897, s. 2; 17. 6. 1897, s. 1—2; Čas 11, 26. 6. 1897, s. 413.

činitelé strany pokusili zvýšenou agitační kampaní, v níž zdůrazňovali svou distanci od vlády a naopak kritizovali její jazykovou i hospodářskou politiku a kladli jí další požadavky a podmínky, ospravedlit svůj politický postup a nacionálně vyhocenými projevy odvést pozornost od otázky poměru k vládě na pole nacionálních bojů. Opozice naopak získávala půdu i v samotném ústředí strany. Na schůzi Klubu lidové strany na Moravě 23. 6. 1897 vystoupili mladí členové P. Fiša, J. Seidl, J. Čapek, H. Bulín proti politice poslanců; v odporu k ní označili jazyková nařízení za nedostatečná, Badeniho vládě vyslovili nedůvěru a odmítli její návrh na česko-německé vyrovnávací konference. Přestože se jim nepodařilo prosadit navrhované radikálně opoziční znění rezoluce, přijaté usnesení i ohlas na jejich vystoupení výmluvně hovořily o zesílení opozičního smýšlení mezi stoupenci strany.⁶⁸

Spory o taktiku říšských poslanců tak v létě 1897 vedly až k jejich rozchodu s míněním většiny lidové strany, neboť zatímco mezi voličstvem sílil opoziční radikalismus, vedení strany a hlavně poslanci na schůzích voličů hájili provládní postup poslanecké delegace. Odpor k oportunní taktice poslanců vyvrcholil po poradě všech českých zemských a říšských poslanců z Moravy konané 8. 8. 1897 v Přerově, na níž byla díky iniciativě A. Stránského přijata umírněná rezoluce, která přes četné výtky vládě žádala poslance, „aby nekladli vládě odpor, jestliže ona hodlá opravdově provést zásady autonomie a rovnoprávnosti“.⁶⁹ Selské listy nato žádaly svolání nového sjezdu poslanců a z dalšího postupu poslanců činily dalekosáhlé závěry pro osud lidové strany.⁷⁰ Nepříznivé konsekvence byly opozičními silami v lidové straně vyvozovány nejen z provládního vyznění rezoluce, ale také z toho, že přerovské usnesení dávalo najevo sympatie k vládní iniciativě v organizování česko-německých vyrovnávacích jednání, které značná část lidoveckého tisku i schůzí ze státoprávních a opozičních důvodů odmítala, a že znamenalo ztotožnění poslanců lidové strany s politickým postupem poslanců moravské národní a katolicko-národní strany a stranami pravice v říšské radě.⁷¹

⁶⁸ LN 5, 25. 6. 1897, s. 1—2; SL 15, 26. 6. 1897, s. 1; VH 9, 27. 6. 1897, s. 4; Čas 11, 3. 7. 1897, s. 425. Na popud mladých členů klubu se potom 27. 6. 1897 odbyval opoziční „tábor lidu“ v Dolních Kounicích, na němž promluvíli J. Čapek, H. Bulín a V. Perek. Přijatá rezoluce hájila názory vyslovené už na schůzi klubu v Brně a zdůrazňovala jejich opoziční ostří (SOAB, B 13, k. 334, č. 4122, 29. 6. 1897).

⁶⁹ A. Srb, *Politické dějiny II*, s. 289; o průběhu srov. SOAB, B 13, k. 334, č. 4753, 8. 8. a 9. 8. 1897, a dobový tisk.

⁷⁰ „Kdyby se tak nestalo, bojíme se doopravdy, že na Moravě strhne se hrozná politická katastrofa pohřbením celé naší lidové strany, poněvadž lidová strana, jsouc lidová, nemůže býti vládní stranou v čase hrozných útisků, hrozných pohrom a nájezdů všenežských.“ *Nový sjezd moravských poslanců*. SL 15, 14. 8. 1897, s. 1.

⁷¹ Na „táborech lidu“ v Tovačově (15. 8. 1897), Místku (22. 8. 1897) i jinde byly proto i za přítomnosti lidoveckých, staročeských a klerikálních poslanců přijímány rozhodně opoziční rezoluce (SOAB, B 13, k. 334, č. 4930, 15. 8. 1897; Čas 11, 21. 8. 1897, s. 529—530; SL 15, 26. 8. 1897, s. 1—2).

Pro vývoj vnitřních poměrů ve straně bylo závažné, že kritické hlasy se ozývaly nejen z původních frakcí, jejichž spojením lidová strana vznikla, ale také z řad radikalizované maloburžoazie seskupené v Českém politickém spolku v Brně a z řad mladé inteligence soustředěné kolem brněnské Nivy a Olomouckého Pozoru. Jednotlivé frakce lidové strany však na sporné otázky nekladly stejný důraz, ale navzájem se od sebe odlišovaly různými postoji jak k otázce spolupráce s národní stranou a taktiky českých poslanců na říšské radě, tak k pojímání sociální problematiky, poměru k dělnickému hnutí a volbám v V. volební skupině. Většina sporných otázek byla už staršího data, intenzivnějším zapojením lidové strany do soukolí oficiální zemské i říšské politiky se však tyto rozpory mezi opozičními skupinami a vedením strany i mezi frakcemi navzájem ještě více prohloubily.

Důležitý vliv na vyhraňování vnitřní situace v lidové straně měla zejména skutečnost, že ve vedení i v Klubu lidové strany si upevnila pozice skupina brněnských vůdců v popředí s A. Stránským, J. Tučkem a V. Šíleným. Zejména Stránský svým rozhodujícím vlivem na Lidové noviny a agilním zapojením do zemské i říšské politiky a postavením v mladočeském poslaneckém klubu se stále více podílel na formování politiky lidové strany, zvláště když předsednictví J. Tučka ve výkonném výboru strany nabylo spíše reprezentativního charakteru. Stránský byl hlavním činitelem při prosazování volební spolupráce s národní stranou a vedle Šíleného měl velkou zásluhu na formování „středostavovské“ politiky lidové strany i demagogické taktiky vůči dělnickému hnutí a sociální demokracii. Rozhodujícím způsobem se zasloužil o postupný, pod radikálními hesly skrývaný obrat od opozičního poměru k vládě k mladočeské protivládní politice.⁷² Politickou linii brněnských vůdců strany v zásadním směru podporovala prostějovská frakce strany, která reprezentovala vzrůstající ambice třídně vyhraněnější skupiny české buržoazie na Prostějovsku. Její orgán Hlasy z Hané proto vzhledem k jedno-

⁷² Stránského mimořádné postavení v lidové straně i veřejném životě Moravy vyplývalo z několika osobních i objektivně daných předpokladů. Stránský vstoupil do politiky jako schopný a vyhledávaný advokát, zkušený žurnalista, výborný řečník a břitký polemik i dobrý znalec lidí. Otevřením vlastní prosperující advokátské praxe v roce 1886 získal také pevné existenční zázemí a dostatek prostředků k politické činnosti. Jeho největší zbraní v politickém zápase se staly Lidové noviny, v nichž dovedl uvedeně předpoklady v masovém měřítku zúročit. Z finanční bilance Lidových novin za rok 1897 vyplývá, že byl do té doby nejen největším podílníkem jejich vydavatelského družstva, ale také největším věřitelem družstva. To mu umožnilo, aby se 1. 6. 1898 stal přímo majitelem Lidových novin a zároveň jejich neomezeným vládcem, i když až do roku 1908 Lidové noviny zůstávaly oficiálním orgánem vedení lidové strany. Stránský totiž uměl všestranně využít možnosti tisku jako moderního nástroje vytváření veřejného mínění i jako obávaného nátlakového prostředku. (Jeho odpůrci mluvili o „terorismu Lidových novin“.) Vytvořil si tak vhodné podmínky jak pro ovládnutí klíčových pozic v lidové straně, tak pro prosazování vlastní politické linie v zemské i říšské politice (včetně řady politických kompromisů a obrátů).

značnějším národním a třídním poměrům v Prostějově vystupoval v některých otázkách (antisemitismus, volby v V. kurii) ještě rozhodněji než vedení strany a úporně bojoval o udržení vlivu prostějovských lidovců na venkově.

Na rozdíl od prostějovského křídla brněnská radikální frakce v čele s J. Švecem a A. Popelkou, která byla soustředěna kolem týdeníku *Pramen* a Českého politického spolku v Brně, reagovala na posílení konzervativních tendencí v politice brněnských vůdců opozičními postoji. Přejít této frakce na radikální křídlo lidové strany byl dán především jejím sociálním zázemím, které bylo tvořeno hlavně drobnou maloburžoazií brněnských předměstí. Pro její maloburžoazní radikalismus bylo příznačné, že její opoziční projevy, které původně směřovaly proti sbližování se staročechy a negativnímu dopadu mladočeské vídeňské politiky na moravské poměry, se vidinou možností podílet se na mocenském vzestupu lidové strany změnil v obhajobu strany i společného poslaneckého klubu s moravskou národní stranou a v kritiku opozičních separatistických tendencí mladé generace ve straně. Stejně kolísavě se frakce *Pramenu* zachovala i v poměru k dělnickým kandidaturám v V. volební kurii. S ohledem na voličstvo brněnských předměstí je zpočátku schvalovala, stejně jako požadavek všeobecného hlasovacího práva, ale její skutečné postoje při volbách prozrazovaly obavy maloburžoazie ze sociální demokracie, před níž byla dokonce dávana přednost možnosti volební dohody s klerikály.⁷³ Kritický vztah k vedení strany se tak brzy redukoval na nespokojenost s organizační činností stranického ústředí a na opozičnější stanoviska k vládě. Respektováním politické linie vedení strany frakce *Pramenu* jako názorově svébytná složka strany ztrácela v období mezi zemskými a říšskými volbami v letech 1896 a 1897 na významu.

Obdobným ideovým vývojem jako *Pramen* procházela v pohnutém období let 1896—1897 také listy, které byly mluvčími opozičních skupin maloburžoazie a inteligence lidové strany na severovýchodní (Radhošť) a jihozápadní Moravě (Jihlavské listy). Radhošť „smiřování“ s národní stranou zprvu odmítal, usnesení sjezdu lidové strany z 12. 7. 1896 se však podrobil. Na rozdíl od *Pramene* odsoudil vytvoření společného klubu se staročeskými zemskými poslanci a přivítal opoziční vystoupení Mladé Moravy.⁷⁴ Opozičnost obou listů byla ovšem stejného rodu: vyrůstala z radikálních nálad maloburžoazie obávající se jak tlaku německého velkokapitálu, tak vzestupu socialistického dělnického hnutí. Radhošť proto zdůrazňoval stejně státoprávní postoje jako nesouhlas

⁷³ J. Švec a A. Popelka byli za představitele radikálů původně označováni i v policejních relacích (SOAB, B 26, k. 2292, č. 737, 5. 2. 1897; B 13, k. 331, 6173, 29. 1. 1897). Dobový tisk však jasně odráží jejich postupný odklon od radikalismu (Pr 2, 29. 8. 1896, s. 1; 7. 11. 1896, s. 3; 5. 12. 1896, s. 1).

⁷⁴ R 3, 3. 12. 1896, s. 1.

s revolučním třídním bojem sociální demokracie.⁷⁵ Z mluvčích opozičních sil v lidové straně se stával obhájcem její buržoazní politiky: „Ani socialističtí dělníci, kteří nejvíce naléhají na takové taktické roztržení šiků národních, nemají proč žalovati na nynější zastupitelstvo české.“⁷⁶

Jestliže opozičnost maloburžoazních frakcí lidové strany reprezentovaných Pramenem, Slovanem, Radhoštěm i Jihlavskými listy se ukázala být jen přechodného rázu, opozice „slovanské“ frakce, rolnického křídla a mladé inteligence měla mnohem hlubší kořeny.

Spory kroměřížské frakce Velehradu s brněnským vedením strany byly už staršího data. Vyrůstaly hlavně z odlišných ideověpolitických představ, ale stále více také z osobních a lokálních příčin. Spolupráce se staročechy byla vydavateli Velehradu odsuzována nejen vzhledem k dosavadní opoziční a „slovanské“ politice lidové strany, ale také proto, že oslabovala pozice Slovanského politického spolku v Kroměříži v boji s kroměřížskou staročeskou klikou vedenou poslancem V. Kulpem. Odpor proti kompromisu se proto při samotných volbách na zemský sněm i do říšské rady, kdy se na kandidátní listině objevil Vojtěch Kulp, přeměnil v otevřený odboj vůči brněnskému vedení strany.⁷⁷ Osvědčení Slovanského politického spolku přijaté 26. 1. 1897 vyzvalo poslance lidové strany, aby vystoupili ze společného poslaneckého klubu, a výboru spolku dokonce uložilo, „by v dohodnutí se zástupci selské strany na Moravě, se zástupci nadějného politického dorostu lidové strany, jenž kompromisní politikou brněnských vůdčích kruhů vypuzen ze strany lidové a ustavil se jako samostatný směr pod názvem Mladá Morava, a se všemi věcnými a nekompromitovanými vídeňsko-brněnskou politikou přívrženci, budovateli, bojovníky a pracovníky lidové strany na Moravě zasadil se o znovuzřízení čili reorganizaci této strany na prvotních jejích základech, a kdyby se to ukázalo nemožným, aneb kdyby brněnští vůdcové neuznávali za povinnost srovnati se s tou potřebou, aby přikročilo se ještě před říšskými volbami k utvoření nové strany selskoslovanské na Moravě“.⁷⁸

Kroměřížská frakce tedy dospěla až k pokusu o koordinaci opozičních frakcí. Její důraz na zájmy rolnictva a konzervativní slovanství nacházel porozumění v okruhu Selských listů, především u jejich redaktora A.

⁷⁵ „Cesta k uskutečnění (dělnických požadavků — J. M.) jest cesta rozvoje účelných oprav budoucích na platném společenském řádu, cesta sociálních reforem. Stavíme se proti krajním výstředním směrům, které, chtějíce postaviti společnost na základy docela nové, ve svém konci vedly by k podvrácení celého společenského řádů.“ *Náš poměr k sociální demokracii*. R 4, 28. 2. 1897, s. 1.

⁷⁶ R 3, 17. 12. 1896, s. 1. Jihlavsko se po zásahu vlivných mladočeských a lidoveckých vůdců (J. Kaizla a J. Tučka) smířilo s volební spoluprací se staročechy (JL 4, 9. 5. 1896, s. 1—3), opozičnost JL vůči oportunní politice vedení strany však tím potlačena nebyla.

⁷⁷ Srov. VH 8, 10. 10. 1896, s. 1—2; 30. 1. 1897, s. 2; 6. 2. 1897, s. 1, a zejména články A. K u s á k a, *Vraťte nám lidovou stranu I—II*, VH 9, 23. 1. 1897, s. 1 a 13. 2. 1897, s. 1.

⁷⁸ VH 9, 30. 1. 1897, s. 1.

M. Daňka i známého „pansláva“ K. Živného, záměr sjednotit postup se Selskou jednotou a Mladou Moravou však zůstal nerealizován.⁷⁹ Přivržení Mladé Moravy od Velehradu odrazovalo jeho konzervativní pojmání slovanství s „čertovým kopýtkem“ cyrilometodějství a celkově rozporuplné nazírání na politické a sociální otázky doby, Selská jednota zase nemohla souhlasit s příznivějším vztahem Velehradu k dělnictvu a tím méně se sociálním reformismem mladomoravců.

Skupina Velehradu totiž podobně jako Mladá Morava hájila zásadu, že V. volební skupina patří dělnictvu. Z tohoto hlediska odsuzovala obrat vedení lidové strany od demokratických zásad a kritizovala jeho demagogický poměr k dělnictvu. Její příznivější stanovisko k sociálnímu demokratismu bylo ovšem poznamenáno neméně sobeckými a demagogickými cíli, neboť ve svých důsledcích myšlenku sociálního osvobození dělnictva podřizovalo slovanstvím modifikovanému nacionalismu. „Slovanské právní řády“, „zádruha“, „slovanský demokratismus“, jak byly představiteli Velehradu vykonstruovány z romantických představ o slovanské minulosti, se měly stát prostředky k řešení sociálních problémů, ale zároveň také „ochranou“ sociální demokracie před „židovsko-německým“ vedením strany. Kritika lidové strany pro jeho nepříznivý poměr k dělnictvu nevyplývala proto ze zásadnějších postojů Velehradu k dělnictvu, ale v první řadě z nespokojenosti s jednoznačným příklonem českého dělnického hnutí k internacionalismu sociální demokracie, kterému vůdci lidové strany neuměli zabránit.⁸⁰ I když Velehrad projevoval větší porozumění pro sociální otázky, kritizoval nepřátelské tažení českých buržoazních stran proti sociální demokracii, za jeho stanovisky se skrýval stejně nepřátelský poměr k třídní politice dělnictva jako u ostatních buržoazních politických směrů, který byl o to nebezpečnější, že nebyl formulován otevřeně, ale skrýval se pod nánosem slovanské a pseudo-radikální frazeologie.

Z tohoto důvodu se ani odpor k mladočeské politice a radikální odsouzení změny politické taktiky moravské lidové strany v říšské radě nemohly jevit jinak než jako slovanskou ideologií zbarvený maloburžoazní radikalismus, který reagoval na existenční nejistotu středního rolnictva

⁷⁹ Dne 14. 3. 1897 se sice v Olomouci konala porada zástupců uvedených frakcí, skončila však pro názorové rozpory bez úspěchu (SL 15, 16. 3. 1897, s. 3; VH 9, 21. 3. 1897, s. 4).

⁸⁰ „Socialismus zbudován na základech práce jest nejbližší povaze zásad práva slovanského. Socialism neodnárodňuje — naopak pravé pojmutí zásady ‚zádružní‘ znamená vymaňování se z germánských vlivů, které od staletí na společnost našeho slovanského západu působily a jej opanovaly.“ VH 9, 6. 2. 1897, s. 1. „Strana lidová odvrácením své tváře od našeho lidu dělnického provinila se nejen proti zásadě demokratismu, nýbrž i proti prazásadám slovanským [...] V pravdě národní výchova našeho dělnictva, jež širokou svou bází láká socialismus v náručí internacionální, ta jediná dovede zachrániti jedlnotost našich národních řad.“ *Proti komu míří předvolební lidovo-národně-klerikální smír.* VH 9, 6. 2. 1897, s. 1.

a maloměstského živnostenstva opozičním odmítáním mladočeské a s ní spjaté lidovecké politiky.

Ostrostí opozičních stanovisek se kroměřížské frakci blížila Selská jednota v Olomouci, její opozičnost však vyrůstala z odlišných kořenů. Selská jednota sice ještě ve druhé polovině 90. let přijímala politické vedení brněnského ústředí lidové strany, ale stále zřetelněji se do jejího poměru k vedení strany negativně promítaly hospodářské a stavovské zájmy zámožného rolnictva přerůstajícího v agrární buržoazii. Z jejich zorného úhlu byly posuzovány i dobové politické otázky, a to i za cenu, že tím byly negovány některé postuláty lidové strany. Důraz na stavovské agrární požadavky zintenzivněl hlavně s nástupem mladší generace rolnických předáků, která na prohlubující se agrární krizi v monarchii reagovala vyhraněněji než staré vedení Selské jednoty v popředí s J. Vychodilem, které zachovávalo lidové straně věrnost. Zejména redaktor Selských listů A. M. Daněk a místopředseda Selské jednoty J. Starošítk z hospodářské situace rolnictva vyvozovali dalekosáhlé politické konsekvence. Na schůzích jednoty a v Selských listech prosazovali myšlenku, že Selská jednota má být tlumočnickem nejen hospodářských, ale také politických zájmů českého rolnictva na Moravě.

Loajálnost Selské jednoty k lidové straně byla v letech 1896—1897 ohrožována hlavně prohlubujícími se rozpory mezi zájmy české městské buržoazie, jak je reprezentovala nacionální „jazyková“ politika mladočeských poslanců, a hospodářskými požadavky rolnictva, které se vystupňovaly zvláště v souvislosti s projednáváním rakousko-uherského vyrovnání. Zatímco představitelé agrárních zájmů žádali zrušení celní a obchodní unie s Uhry, od něhož si slibovali větší odbyt vlastních zemědělských produktů, mladočeská poslanecká reprezentace dávala přednost podpoře vládního návrhu vyrovnání, která jí měla přinést splnění jazykových požadavků.

Spory o politickou taktiku ve Vídni se tak staly rozhodujícím faktorem utváření poměru mezi rolnickým křídlem a vedením lidové strany, v jehož světle se ostatní vzájemné třecí plochy ukázaly být jen polemického dosahu. Selské listy jednoznačně odsoudily opuštění opoziční taktiky českými poslanci a bezpodmínečně od nich vyžadovaly, aby se opřeli vládním snahám po prosazení rakousko-uherského vyrovnání a posílení dualismu. Proti „drobečkové“ politice mladočechů postavily státoprávní radikalismus. Radily k rozbití říšské rady a k návratu mladočeské politiky k původnímu opozičnímu programu. Z tohoto hlediska ostře odsoudily jako „hofrátské“ usnesení českých poslanců z Moravy z 8. 8. 1897, které se přimlouvalo za utužení parlamentní většiny pravic.⁸¹

⁸¹ Srov. SL 14—15, 9. 2. 1897, s. 2; 13. 2. 1897, s. 1; 25. 2. 1897, s. 1—2; 5. 6. 1897, s. 1—2; 12. 8. 1897, s. 1—2.

Se vzrůstem českého státoprávního radikalismu a všeneckeého hnutí po vzoru Velehradu vyzdvihovaly cyrilometodějskou ideu a rusofilství. Opoziční rolnické hnutí v nich instinktivně hledalo ideologickou i zahraničně politickou oporu ve svém boji o prosazení rolnictvu výhodnějšího rakousko-uherského vyrovnání. Těmto náladám byl dán průchod zejména na „táborech lidu“, jejichž rezoluce směřovaly právě proti dualismu, celní a obchodní smlouvě s Uhry a proti trojspolku. Příznačný pro radikalismus rolnictva se stal zvláště manifestační sjezd rolnictva 21. 3. 1897 v Přerově, který v řeči J. Starošíka požadující nejen „rozluku s Uhrami“, ale také „rozluku s Berlínem, rozluku od trojspolku“ jasně ukázal na přerůstání hospodářských zájmů rolnictva až do oblasti zahraničněpolitické. Sjezd zároveň demonstroval nespokojenost rolnických složek lidové strany s jejím vedením a předznamenával vystupňování odporu k postupu poslanců lidové strany v říšské radě.⁸²

Rozchod rolnické frakce s politikou lidové strany na Moravě nedospěl v roce 1897 ještě tak daleko, jak by se mohlo na první pohled z vyhrčených projevů představitelů Selské jednoty zdát. Přes hlásání politické soběstačnosti rolnického hnutí a kritiku vedení lidové strany, která objektivně uvolňovala vazby Selské jednoty na lidovou stranu, zůstávala Selská jednota na její půdě. Selská jednota byla sice prohlašována „za jediné příslušnou politickou a hospodářskou organizaci českého rolnictva na Moravě,“ ale přitom měla zůstat „na původním základě lidové strany.“⁸³ Toto vymezení vzájemného poměru nezměnily ani emancipační snahy agrárního hnutí v Čechách, které na konci roku 1896 vedly k založení Sdružení českých zemědělců. I když Selská jednota novou organizaci uvítala jako záruku účinnějšího hájení agrárních požadavků, viděla v ní jen nepolitickou organizaci a hodlala lidové straně zachovat věrnost.⁸⁴

Radikalismus stanovisek vůdců Selské jednoty byl do značné míry ovlivněn předvolební agitací a politickými aspiracemi některých rolnických předáků (Starošík) i vypjatým radikalismem redaktora Daňka. Po volbách sice kritický poměr k vedení strany přetrvával, ale byl už zmírňován rolnickými poslanci, kteří v drtivé většině zachovávali věrnost lidové straně.⁸⁵ Rolnické schůze a tisk i nadále českým poslancům

⁸² SL 15, 23, 3. 1897, s. 1—2; VH 9, 28. 3. 1897, s. 1—3. Radikalismus šel tak daleko, že např. tábor 5. 7. 1897 v Uherském Hradišti, jehož se zúčastnili známí „pan-slávové“ K. Živný J. Hejret, F. Vrána, A. M. Daněk, musel být policejné rozpuštěn.

⁸³ Z rezoluce ze schůze Selské jednoty 17. 1. 1897 v Příkazích (SL 14, 21. 1. 1897, s. 1—2). P. Pospěch ve své práci *Založení agrární strany na Moravě*. Brno 1980, s. 35—37, výsledky separatistických tendencí Selské jednoty v této době přeceňuje.

⁸⁴ „Avšak kdybychom si i na příště uspořádali svůj poměr k lidové straně způsobem přece jenom více samostatným, naše české rolnictvo v Selské jednotě sdružené zůstane lidové straně na Moravě zrovna tak hlavní a nezdolnou podporou.“ *K organizaci českých zemědělců v zemích koruny České*. SL 13, 17. 12. 1896, s. 1.

⁸⁵ I J. Starošík po svém zvolení za říšského poslance upustil od jednoznačných útoků proti oficiálnímu politickému vedení, ač byl před volbami v ostrém konfliktu s vedením lidové strany.

vytýkaly úzké spojenectví s pravíci znamenající zvýšené ohledy na vládu, ale postupně mnohem více směřovaly proti vládě.

Kromě demobilizujícího vlivu rolnických poslanců byly opoziční postoje rolnického křídla lidové strany tlumeny také vyhrocením nacionálních třenic po vydání Badeniho jazykových nařízení a započetí německé obstrukce říšské rady, avšak také společným bojem proti socialistickému dělnickému hnutí, v němž rolničtí předáci prokázali přinejmenším stejné nepřátelství k sociální demokracii jako vůdci lidové strany. Stále otevřenější protisociálně demokratická a antisemitská agitace Selských listů signalizovala, že se na moravském venkově prohloubily třídní rozpory.⁸⁶ Útoky, které argumentovaly tím, že sociální demokracie potírá rolnictvo, že upírá tzv. středním stavům právo na existenci, že z venkova odvádí zemědělské dělníky nebo že je spjata se zájmy židovského velkokapitálu ap., stejně jako šíření ideje tzv. „slovanského demokraticismu“, která byla nositelem nejen nacionalistických představ, ale také odporu k třídnímu boji dělnictva, zřetelně vyjadřovaly třídní obavy venkovské maloburžoazie a silící agrární buržoazie ze sociální demokracie.⁸⁷

Konflikty mezi Selskou jednotou a lidovou stranou byly odrazem prohloubení zájmové diferenciaci politického tábora české buržoazie na Moravě, která v letech 1896—1897 dospěla do stadia, kdy rolnické hnutí začalo permanentně ohrožovat politickou patronaci lidové strany nad Selskou jednotou. Jako bezprostředně nebezpečnější pro jednotu lidové strany se však v tomto období ukázalo být opoziční politické hnutí Mladé Moravy.

Zásadní změny v politických postojích lidové strany v letech 1896—1897, jak se projeví v příklonu ke spolupráci s moravskými staročechy a k oportunní taktice ve Vídni i ve vyhrocení vztahu k dělnickému hnutí, narážely na odpor především u mladé generace, hlavně akademické mládeže, která se hlásila k lidové straně a zároveň od ní očekávala prosazení politického, národního i sociálního pokroku českého národa v duchu ideových představ českého pokrokářství a realismu, z jejichž zdrojů

⁸⁶ Po volbách postupovaly Selské listy proti sociálním demokratům bez zábran: „Dokud tato strana a její zástupci budou naše nejsvětější ideály urážeti, proti našim národním požadavkům bojovatí, potud nemůžeme uznati tuto stranu nikdy nejen za českou vůbec, nýbrž i za stranu mající v programu vnitřní i hmotné povznesení lidu zvláště, a proto budeme stranu i zástupce její nadále s vynaložením všech sil [...] potírati.“ (*Neřátek českého národa*. SL 15, 10. 6. 1897, s. 1) „V tomto slibovaném ráji jest sociální demokracie tím hadem, jenž svede masy lidu do záhuby. A proto musí tomuto hadu býti rozdracena zavčas jeho židovská hlava.“ (*Oddělte věc dělnictva od agitace židovské sociální demokracie*. SL 15, 15. 4. 1897, s. 1).

⁸⁷ „To je tajemství slovanského demokraticismu, že on hodnotí, vznešenost a důstojnost rozličných povolání neruší, on nechce té pověstné revoluční égalité (rovnosti), které jest chlap jako chlap, nýbrž on šetří různosti práce a zásluh o společnost a také je spravedlivě odměňuje a jemu je i majetek svatý.“ *České společnosti, českému dělnictvu*. SL 15, 20. 3. 1897, s. 2.

čerpala.⁸⁸ Protože kladla velký důraz na kulturní, osvětovou i sociální funkci politiky, jak ji také postuloval sjezd lidové strany v roce 1894, nelíbí nesla, že se vzrůstem politických aspirací se lidová strana těmto postulátům stále více vzdalovala.

Až do roku 1896 však představitelé akademiků — hlavně H. Bulín, F. Vahalík, F. Derka — aktivně působili v lidové straně, přiklánějíce se k jejímu radikálnějšímu protistaročeskému křídlu. Sbližování se staročechy, kteří svým konzervatismem byli pro mladou generaci politicky nepřijatelní, působilo na opoziční postoje akademiků jako katalyzátor. Ne náhodou se právě Bulín v rozpravě o přijetí volební dohody s národní stranou na sjezdu strany 12. 7. 1896 stal jedním z hlavních řečníků opozice proti kompromisu.

Přijetí kompromisu se staročechy vystupňovalo nespokojenost akademiků s vedením strany a vedlo je na sjezdu mladé inteligence 6. a 7. 9. 1896 v Hodoníně k utvoření volného opozičního seskupení pod názvem Mladá Morava, ale samotné nepřivedilo ještě jejich otevřený rozchod s lidovou stranou. Teprve nepřátelský postoj vedení strany k dělnickým kandidaturám v V. kurii, který citelně zasahoval sociálně reformní představy mladomoravců, ovlivnil rozhodujícím způsobem vývoj Mladé Moravy. Spolu s tendencemi poslanců lidové strany k součinnosti s klerikály a k povolnosti vůči vládě zapříčinil, že na druhém sjezdu Mladé Moravy 27. 12. 1896 v Brně byly přijaty samostatné programové požadavky a Mladá Morava se oficiálně prohlásila za „samostatný směr mimo veškeré politické strany“.

Separace Mladé Moravy znamenala, že se oddělila relativně pokrokověji orientovaná část inteligence, kterou od lidové strany odváděl nejen odpor ke spolupráci lidovců se staročechy a k jejich ochotě k „novým puntacím“, ale zejména požadavek, přednesený H. Bulínem ve výkonném výboru lidové strany, aby totiž lidová strana podporovala v V. volební kurii sociálně demokratické kandidáty. Progresívnější stanovisko k sociální problematice i sociální demokracii mělo ovšem, jak naznačil nejednotný postup mladomoravců, své meze.⁸⁹ Přes polovičatost, rozporuplnost Mladé Moravy přineslo její osamostatnění první zásadní narušení relativní jednoty lidové strany a oslabení jejích šancí na získání dominantního postavení v české společnosti na Moravě.

Další vývoj Mladé Moravy, který vedl k jejímu rozpadu na olomouckou část, hlásící se k radikálnímu pokrokářství, a brněnské křídlo, jež se dílem navrátilo do lidové strany, dílem rozpadlo na jednotlivce, působící mimo strany, sice prokázal, že se jednalo o přechod-

⁸⁸ J. Malíř, *Vznik, vývoj a rozpad politického hnutí Mladá Morava (1896 až 1897)*. VVM 29, 1977, s. 22—36; týž, *Opoziční hnutí*, s. 828 a n.

⁸⁹ Srov J. Malíř, *Pokrokové hnutí na Moravě a dělnické hnutí*. ČMM 93, 1974, s. 137—145.

né politické seskupení názorově různě zaměřených skupin české inteligence, které spojoval odpor k dosavadní neúspěšné politice české buržoazie reprezentované mladočechy, její rozpad však neznamenal vítězství lidové strany, návrat k předešlému stavu, ale naopak byl podobně jako pokrokové hnutí v Čechách v první polovině 90. let předzvěstí dalšího politického členění české společnosti na Moravě v podobě nových politických směrů radikálně pokrokového, radikálně státoprávního, realistického i národně sociálního a jejich vzájemné kooperace v rámci tzv. pokrokového hnutí.⁹⁰

⁹⁰ R. Fischer, *Pokroková Morava I—II*; J. Malíř, *Pokrokové hnutí I—II*.

